

>> Primer desembarcament de Colom a les costes del Nou Món, el 12 d'octubre de 1492. *Pintura de Dióscoro Teófilo Puebla Tolín de 1862. Font: Library of Congress.*

reportatge

Les connexions gironines de
Cristòfor Colom

>> *Cristòfor Colom (lloc desconegut, 1436/1451-Valladolid, 1506).*

Cristòfor Colom, l'enigma continua

Malgrat la innegable participació de súbdits de la Corona catalanoaragonesa en el descobriment d'Amèrica, la Corona de Castella va capitalitzar-ne els beneficis. Pel camí de la història s'han perdut i manipulat documents. Refer la història és l'objectiu d'estudiosos, científics i investigadors.

JUDIT PUJADÓ > TEXT

>> *Eva Sans, cap de recerca del Cercle Català d'Història, demostra l'existència del port de Pals (Baix Empordà) al segle XV gràcies a un segell sigil·logràfic de la Cort de la Baillia del Castell de Pals trobat a l'arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona.*

Aquest article no seria el més adequat per a aquelles persones que pateixen «la justificada desgana a l'hora de renunciar a allò que sempre s'ha considerat com a cert», que diria Charles J. Merrill. Parlar de la figura de l'almirall Cristòfor Colom és assumir que difícilment abandonarem el terreny de les suposicions i que amb prou feines aconseguirem arrencar algunes petites certes a la història. Documents perduts, robats, censurats, cremats o manipulats són a l'ordre del dia. Tergiversacions interessades, ocultacions volgudes, silencis necessaris per a alguns, construeixen una trama que al llarg de cinc-cents anys ha contribuït a desfil·lar una història que ha atret, i atrau encara, estudiosos, historiadors, filòlegs i científics que volen aportar-hi la seva i es perden pels arxius a la recerca d'una prova que en molts casos s'acaba fontent.

La troballa a principi d'aquest 2011 d'un document medieval que demostra

l'existència d'un port a Pals al segle XV era la prova que buscaven els que, com Eva Sans o Narcís Subirana -del Cercle Català d'Història-, volen posar sobre la taula la possibilitat que les naus de Colom sortissin d'aquesta localitat empordanesa en lloc de fer-ho de Palos de la Frontera. Però la figura de Cristòfor Colom està carregada d'incògnites de dalt a baix, començant pel seu origen. Lesmentat Charles J. Merrill, filòleg canadenc, dedica més de 30 planes del seu darrer llibre *Colom, 500 anys enganyats. Per què s'amaga l'origen català del descobridor d'Amèrica?* a compilar bibliografia sobre aquesta qüestió, fet que demostra l'interès que suscita i l'incabable reguitzell de teories entorn de l'origen del personatge, dels misteris de l'empresa del «descobriment», de la participació catalana en l'aventura i de les conseqüències que va tenir per a la Corona Catalanoaragonesa quedar exclosa del repartiment.

Més enllà de les disquisicions erudites, no hi ha cap dubte que algunes localitats

Algunes localitats venen l'argument colombí en forma de rutes o espais històrics per a un turisme que vol amanir les vacances amb tastets culturals

>> A la base del monument de Colom a Barcelona hi ha unes estàtues que representen els catalans que van ajudar Colom en el seu viatge. D'esquerra a dreta, el frare Bernat de Boïl, monjo de Montserrat; Lluís de Santàngel, financer, i Jaume Ferrer de Blanes, astrònom.

venen l'argument colombí en forma de rutes o espais històrics per a un turisme que cada cop sembla que té més necessitat d'amanir les vacances amb tastets culturals. És el cas de Sevilla, Palos de la Frontera, Valladolid o Santo Domingo, però també d'altres poblacions que no aporten cap argument ni document històric que els avalí, com el poble de Cuba, a Portugal, que fa uns anys va erigir una estàtua a Colom aprofitant una teoria que diu que si l'illa de Cuba porta aquest nom és perquè Colom va néixer a la localitat lusitana.

Si ens hem decidit a preparar aquest reportatge és perquè des de fa uns anys el municipi de Pals proposa els seus propis itineraris colombins i apunta la possibilitat que les caravel·les del descobriment van sortir d'aquestes aigües. Les darreres descobertes de documents que avalen l'existència d'un port en aquesta localitat, però, només serveixen per aprofundir en el paper històric que va tenir Pals en temps reculats i no comporten cap altra conclusió.

Origen ocult

Sobre l'origen de Cristòfor Colom caldria deixar clar d'entrada que la possibilitat d'un origen català no va ser la primera que va discutir la teoria genovesa. De fet la hipòtesi genovesa presenta moltes esclatxes i el fet que sigui la versió històricament acceptada no ha impedit, com explica Charles J. Merrill, que corsos, gallecs, portuguesos i extremenys, entre d'altres, l'hagin discutida i hagin intentat aportar documents històrics per reivindicar l'origen del descobridor com a propi. La possibilitat que fos català, afortunadament, no va ser apuntada per primer cop per un compatriota nostre, sinó per l'estudiós peruà Luis Ulloa y Cisneros, nascut a Lima el 1869 i mort ara fa 75 anys a Barcelona, com ha commemorat recentment el Centre d'Estudis Colombins d'Òmnium Cultural. Segons explica Francesc Albardener, que n'és el president, Ulloa era un enginyer de mines que va venir a estudiar a Europa els límits territorials del seu

>> Portada del llibre del peruà Luis Ulloa de 1927.

La possibilitat que Colom fos català, afortunadament, no va ser apuntada per primer cop per un compatriota nostre, sinó per l'estudiós peruà Luis Ulloa y Cisneros

NOSTRA FOTOGRAFIA

FLUPS

>> **Monument a Colom a Eivissa.**

>> **Casa on (suposadament) va néixer el Cristoforo Colombo genovès.**

CORREIAPM

M. EBERHARDT

>> **Monument funerari a Colom a la Catedral de Sevilla.**

>> **Estàtua de Cristòfor Colom a Cuba (Portugal).**

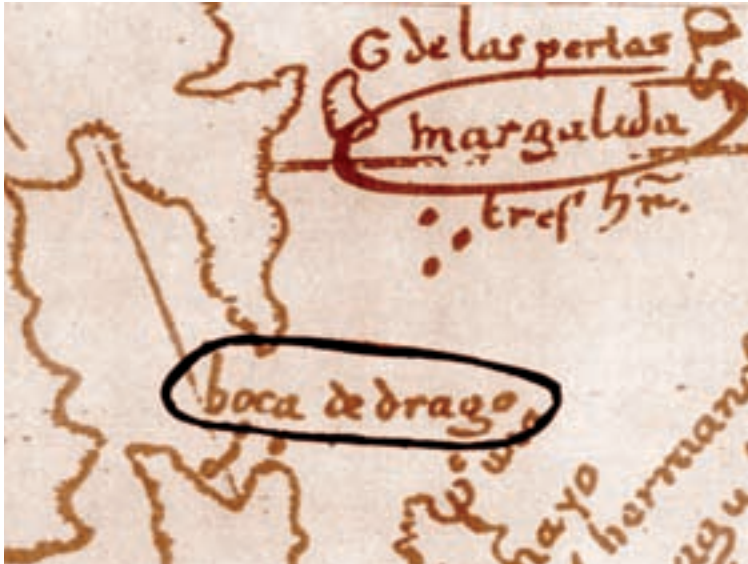
país, especialment per les mines de Potosí. Quan hi va arribar, l'any del quart centenari del descobriment (també l'any en el qual la ciutat de Barcelona va fer aixecar el monument a Colom, on apareixen les escultures de quatre catalans –dos d'ells gironins– que acompanyaren l'almirall en el seu segon viatge a Amèrica), la tesi gallega començava a fer forat. Ulloa, d'origen galleg, s'hi va interessar, però ben aviat es va adonar que aquelles teories no tenien arguments i que, per contra, la catalanitat de Colom en guanyava a mesura que l'estudiava.

La possibilitat que la nacionalitat de Colom fos catalana disposa d'elements importants al seu favor. D'entrada, el seu cognom és català. *Colón* o *Colomo* en serien adaptacions fonètiques castellanes, però *Colom*, escrit així, apareix en nombrosos documents relacionats amb el navegant i amb alguns dels seus descendents. Entre 1450 i 1500 hi havia entorn de 2.000 persones que duïen el cognom de *Colom* en les terres de parla catalana. Així com els Colombo genovesos documentats eren llaners i comerciants de formatges, de Colom catalans n'hi ha dins de tots els escalafons socials, també de famílies poderoses i influents, i estan documentats com a mínim des de 1147. Hi ha Coloms escampats per tot arreu, especialment a la Segarra, però també a Barcelona i Girona. El 1401, Guillem-Ramon Colom i Miquel Roure fundaren la Taula de Canvi de Barcelona, el primer banc de Catalunya. El 1416, Jaume-Joan Colom, procurador de la ciutat de Barcelona a Tàrraga, es va casar amb Caterina Bertran, i va tenir quatre fills que Charles J. Merrill i altres estudiosos apunten com la família de l'almirall.

En els documents que citen Colom a Castella parlen d'ell com a estranger: «Xristoval de Colombo, estrangero», diu al primer document castellà on surt esmentat, el 1487; això deixa sense arguments les hipòtesis que parlen del seu possible origen extremeny o galleg –ja que aquests territoris pertanyien a la corona castellana–, però no la possibilitat que fos súbdit de la corona catalanoaragonesa, i que per tant fos considerat, lògicament, estranger en terres de Castella.

De Cristòfor Colom només se n'han conservat –manipulats o no– textos escrits en castellà, tot i que a l'edició alemanya de

El resultat de l'estudi dels 350 grams de pols d'ossos de Colom conservats no va permetre extreure'n les dades completes de l'ADN

>> Carta nàutica de Juan de la Cosa de 1500 on es transcriuen els noms de llocs prop de Veneçuela que Colom va batejar el 1498 en català.

>> Carta de Colom de 2 d'abril de 1502, on diu: «Aunque mi cuerpo esté aquí, mi corazón está allí de continuo». Fins fa pocs anys, alguns historiadors afirmaven que hi deia: «Aunque mi cuerpo esté aquí, mi corazón está en Génova».

>> Signatura de Colom.

1497 de la seva *Carta des de les Índies* hi diu: «traduïda del llatí i el català a l'alemany». Malgrat tot, en analitzar els textos que es conserven, molts estudiosos hi han descobert el rastre d'una llengua materna que seria la catalana. Pere Català i Roca ha trobat en escrits de l'almirall expressions com ara *a todos arreo* (per 'a tot arreu') o *todo de un golpe* (per 'tot d'un cop'), i Jordi Gálvez considera Colom «el veritable pioner en la introducció de paraules catalanes en el castellà», entre les quals els diminutius acabats en *eta*.

Luis Izaguirre, professor de lingüística de la UPF i especialitzat en lingüística forense, després d'analitzar tot de textos aportats per diversos historiadors, entre els quals hi ha Consuelo Varela, del CSIC, va deduir que «els estudis lexicomètrics de la llengua de Colom revelaven que la llengua que hi havia rere el castellà de l'almirall podria ser català, concretament la variant central».

Els estudis que va fer Gabriel Roura, arxiver capitular de Girona i especialista en escriptura medieval, afirmaven que la cal·ligrafia de Colom tenia unes clares influències catalanes i deixava palès que era un home culte i instruït.

L'ADN dels Colom

Tant el professor Izaguirre com l'arxiver Roura van participar en el rodatge del documental *Columbus: Secrets of the Grave*, emès el 2004 pel Discovery Channel i que va comportar la possibilitat, com explica Francesc Albardaner, d'obtenir diners per tirar endavant investigacions que no s'havien pogut dur a terme abans per manca de recursos. Justament, com explica José Antonio Lorente, professor de la Universidad de Granada i director de l'estudi de l'ADN de les restes de Colom que va generar tantes expectatives en el seu moment, de les despeses se'n van fer càrrec la mateixa Universidad de Granada, a través del Plan Propio de Investigación, i la productora Malvarrosa Media, de València. «El permís per exhumar els ossos de Colom que hi ha a Sevilla» –explica Albardaner– «va tardar més d'un any a arribar. El permís per estudiar les restes de Santo Domingo no va arribar mai. Segurament aquestes restes són d'un nét de Colom, i no té el mateix atractiu turístic tenir els ossos d'un nét que els del mateix Cristòfor Colom». Tot i així, el resultat de l'estudi dels 350 grams de pols d'os-

L'Ospedale Maggiore de Milà, que estava sota l'advocació de l'Esperit Sant, posava el cognom Colombo als orfes que acollia

>> *Escultura a la base del monument a Colom que representa Pere de Margarit, capità de vaixell.*

sos conservats no van permetre d'extreure les dades completes de l'ADN. I el professor Lorente arribà a la conclusió que tant els Colom catalans (van participar de les proves unes 240 persones) com els Colombo italians (amb les mostres d'una mica més de cent persones) tenien l'ADN tan semblant que no es podia destriar.

Però la recerca no ha acabat aquí. Francesc Calafell, professor de l'Institute of Evolutionary Biology (UPF-CSIC), que va participar en l'anàlisi genètica d'homes anomenats Colom als Països Catalans i Colombo al nord d'Itàlia, ho explica: «Vam analitzar el cromosoma Y, que es transmet de pares a fills (en principi, com el cognom). Vam trobar que hi havia homes que no sabien que fossin parents i que descendien d'algun dels múltiples fundadors del cognom. A més, aquests grups solien tenir un abast geogràfic reduït: els Coloms de la Garrotxa són descendents d'un avantpassat comú, diferent dels del Baix Empordà, o de la Segarra... Tot molt previsible, fins que ens vam mirar els Colombo. Són tan diferents entre ells com una mostra de la població general. I és que resulta que l'Ospedale Maggiore de Milà, que estava sota l'advocació de l'Esperit Sant, posava el cognom Colombo als orfes que acollia».

Així doncs, les proves científiques tampoc no han pogut arribar a conclusions definitives. Francesc Albardaner creu que la catalanitat de Colom, en general, té molts arguments, «però hem fracassat a l'hora de trobar els tres germans d'una família que puguem identificar amb els tres germans Colom. Entre les dues hipòtesis més potents, la catalana i la genovesa, estariem en empat tècnic»; un empat que els estudiosos esperen poder decantar algun dia.

Els Colom Bertran

La possibilitat, ja apuntada per Ulloa, que Colom provingués dels Colom Bertran de Barcelona –un membre dels quals, Francesc Colom, president de la Generalitat entre 1464 i 1467, va lluitar contra el pare de Ferran el Catòlic durant la Guerra Civil catalana– tampoc no ha arribat a resultats conclouents. Albardaner, després d'investigar els quatre fills del matrimoni format per Jaume Colom i Marimon i Caterina Bertran

(Guillem-Joan, Francesc-Joan, Joan i Lluís) creu que Cristòfor podria haver estat el fill del tercer, Joan Colom i Bertran. Les recerques que ha dut a terme als arxius gironins li han permès localitzar el document de tonsura d'un Joan Colom el 1451 a la Catedral de Girona. Aquest Joan devia haver nascut entre 1442 i 1444, i apareix com a fill d'un canonge i una esclava. A la cerimònia, que va tenir lloc a la sala major del Palau del Bisbe de Girona, hi va assistir Bernat de Margarit com a padrí. Com que Pere Margarit, de Castell d'Empordà, va navegar en el segon viatge amb Colom, la teoria prenien gruix. Però per continuar la recerca Albardaner es va traslladar als Arxius Vaticans de Roma i les portes es van tancar. Ni les recerques sobre el clergue Joan Colom, ni la documentació aplegada pel Vaticà quan es va iniciar al segle XIX el procés, inconclus, de canonització de Colom, són documents a l'abast dels investigadors. Però hi ha una possibilitat, per tant, que Colom fos gironí i familiar dels Margarit.

Colom, enganyat

Que Cristòfor Colom va ser enganyat és una conclusió a què arriben tots els estudiosos. Eva Sans va demostrar en el seu dia que el segon viatge a Amèrica es va preparar a Barcelona i que va fer escala a Cadis. En aquest segon viatge, a més de Pere Margarit, Ramon Paner (conegut com el primer etnògraf d'Amèrica) o el navegant Miquel Ballester, hi viatjaven altres catalans: «el frare Bernat de Boïl, que va ser vicari general d'Índies, nomenat per un papa que també era català» –explica Joaquim Ullan, del Centre Català d'Història–, «en Jaume Ferrer, cosmògraf de Blanes, i en Lluís Santàngel, valencià, escrivà de ració del rei Ferran. És evident que si no hi hagués hagut una participació de Ferran el Catòlic, si tot hagués estat cosa d'Isabel i del regne de Castella, com se'ns ha volgut fer creure, no haurien posat al capdavant d'aquest viatge tants súbdits de la Corona d'Aragó. Els primers que planten la creu a Amèrica són catalans». «El fill de Colom escriu en un document que el seu pare creia que conqueria les noves terres per a tots dos regnes», explica Albardaner.

La realitat, però, és que amb el «descobriments» d'Amèrica la Corona d'Aragó entrà

>> *La Santa Maria, la nau capitana.*

Hi ha la possibilitat que Colom fos gironí i familiar dels Margarit

en decadència i quedà exclosa del «repartiment», malgrat la participació del rei Ferran II i de tants de catalans. Albardaner és contundent: «El descobriment d'Amèrica és el final de Catalunya». Les noves rutes comercials es van centrar en l'Atlàntic, i el Mediterrani va anar perdent importància. De fet, segons les Capitulacions de Santa Fe, signades l'abril del 1492 entre els Reis Catòlics i Cristòfor Colom i conservades a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Colom va obtenir el títol vitalici i hereditari d'almirall dels mars –que encara avui dia ostenten els seus descendents, els Colón de Carvajal–, el títol de virrei –un càrrec propi de la Corona d'Aragó– i governador de les terres on arribés, així com el delme de les riqueses que se'n traguessin i autoritat per litigar en els conflictes que sorgissin. Era molt de poder i, a més, hereditari, cosa que va provocar conflictes i judicis entre els hereus de Colom i la monarquia castellana. «Cristòfor Colom es va casar amb Felipa Moniz Perestelo» –explica Joaquim Ullan–, «que alguns estudiosos han identificat amb la Infanta Felipa de Coimbra, néta del comte d'Urgell i besnéta de Pere el Cerimoniós. Si això fos cert, Dídac Colom, el primogènit de l'almirall, hauria tingut dret al tron de la Corona d'Aragó quan l'únic fill de Ferran el Catòlic va morir i va quedar com a hereva Juana, anomenada *la Loca*. A les corts podien haver decidit que no volien una reina si hi havia un candidat masculí que a més era descendent de Jaume d'Urgell. Justament l'any que mor el fill de Ferran, la corona fa empresonar Cristòfor Colom, i l'acusa de mal govern».

En un panorama polític enrevessat, just quan a Europa es començaven a forjar els grans estats, i els enverinaments, les traïcions i les conxorxes eren a l'ordre del dia, no ens ha d'estranyar que hi hagi qui dubta de tot. Qualsevol document queda sota sospita i molts han estat definitivament desprestigiats després de descobrir-ne falsificacions matusseres. Mentre que la universitat no

>> El Santa Maria, d'Andries van Eertvelt, pintat el 1628.

mostra gaire interès a entrar en discussions, sí que ho fan alguns estudiosos pertanyents al Centre Català d'Història, la Fundació d'Estudis Històrics de Catalunya, l'Institut Nova Història i el Centre d'Estudis Colombins, dins d'Òmnium, el més antic i el que es mostra menys predisposat a fer públiques dades no documentades científicament. Albardaner defensa que les hipòtesis sense documentar acaben desprestigiant tota la recerca i que és justament per això que la universitat generalment no opina.

Judit Pujadó és escriptora.

Dídac Colom, el primogènit de l'almirall, hauria tingut dret al tron de la Corona catalanoaragonesa quan l'únic fill de Ferran el Catòlic va morir